

UOT 57.04.01**FRAZEOLÖJİ VAHİDLƏRİN ARAŞDIRILMASI
PROBLEMİNƏ DAİR****Q.A.RƏHİMOV***Bakı Dövlət Universiteti**rahimlga@bp.com*

Frazeoloji vahidlərin tədqiq olunması, onların yaranma və işlənmə mexanizminin öyrənilməsi, digər söz birləşmələrindən fərqli cəhətləri ayırd edilərək frazeoloji vahidlər sisteminin müəyyən olunması böyük elmi-praktik əhəmiyyət daşıyır. Bu, bir tərəfdən frazeologiyanın yeni nəzəri məsələlərinin müəyyənləşdirilməsində, digər tərəfdən dərsləklərin və metodik göstərişlərin tərtib olunmasında elmi və praktik əhəmiyyətə malikdir. Bu mənada frazeoloji vahidlərin tədqiqinə alimlərin tətbiq etdiyi yanaşma üsulları öz müxtəlifliyi ilə seçilir. Məqalədə frazeoloji vahidlərin tədqiqi məsələlərinə analitik xülasə verilir.

Açar sözlər: dil, dilçilik, frazeologiya, tipologiya, frazeoloji vahidlər, metod, müqayisəli, tədqiq etmək

Frazeologiyanın leksikoqrafiyanın bir hissəsi deyil, ayrıca bir dilçilik fənni olması faktı dilçi alimlərin çoxu tərəfindən etiraf olunmuşdur (1, 7, 10). Hazırda frazeoloji səviyyə dil sisteminin səviyyələrindən biri kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Elmi əsərlərlə tanışlıq göstərir ki, frazeologiyanın bir sıra problemləri ya tamamilə öyrənilməyib, ya da yetərinə araşdırılmayıb. Bu cür öyrənilməmiş və ya az öyrənilmiş problemlərə frazeoloji vahidlərin struktur daxili xüsusiyyətlərini, onların valentliyini, frazeologizmlərdə konnotativ mənaların keyfiyyət və kəmiyyətini, frazeoloji vahidlərin kökündə dayanan obrazları, müxtəlif dillərin frazeologizmlərinin müqayisəli planda araşdırılmasını və s. aid etmək olar.

Bir tərəfdən müxtəlif dilşünaslar tərəfindən sabit söz birləşmələrinin intensiv və dərindən tədqiq edilməsi, digər tərəfdən isə müxtəlif dillərin dil faktlarının müqayisəli planda öyrənilməsi ona gətirib çıxarmışdır ki, həm frazeoloji araşdırmalar, həm də tipoloji tədqiqatlar sahəsində bir neçə təmayül yaranmışdır. Bu təmayüllərdən hər biri frazeologiyanın və tipologiyanın problemlərini öz istədiyi kimi yozur (3; 5). Odur ki, dilçi alimlərin fikirləri bəzi məsələlərdə uyğun gəlir, bəzi məsələlərdə isə fərqlənir.

Frazeoloji vahidlərin öyrənilməsinə yanaşmaların müxtəlifliyini struktur-semantik müxtəliflik, çoxplanlı funksional rol, ekspressiv-emosional çalarlar, istifadə tezliyi müəyyənləşdirir. Yanaşmaların müxtəlifliyi frazeologiyanın ümumi nəzəriyyəsi və yeni sahələrinin tədqiqi üçün, həmçinin müxtəlif strukturlu dillərin frazeoloji tərkibinin struktur-tipoloji araşdırılması üçün mühüm olan yeni aspektlərinin meydana gəlməsinə kömək edir.

Frazeoloji vahidlərin tədqiqində kontekstoloji metod, variasiya metodu, əhatə metodu, frazeoloji applikasiya metodu, təsvir xarakterli metod, frazeoloji identifikasiya metodu və s. kimi metodlar tətbiq edilir (1; 3; 8; 4; 5; 6). Müxtəlif dillərin müqayisəli-tutuşdurma yolu ilə araşdırılması üçün tətbiq edilən üç metoddan (genetik, areal, tipoloji) ən dəyərlisi və geniş yayılanı tipoloji metoddur.

Genetik (tarixi-müqayisəli) metodun köməyi ilə dilçilər qohum dillərin keçmiş dövrlərinin dil faktlarını bərpa etməyə və bu dillərdə substansional xüsusiyyətlərin (səslənmənin və mənanın) eyni olmasına əsaslanaraq qohum dillərin bir dildən əmələ gəldiyini müəyyənləşdirməyə çalışırlar.

Areal metodu dil əlaqələrinin şərtləndirdiyi substrat hadisələrinin əldə edilməsi üçün tətbiq olunur.

Tipoloji metod öz mənşəyindən və genetik əlaqələrindən asılı olmayaraq müxtəlif dillərin zaman və məkan xaricində tipoloji oxşarlıqlarını müəyyənləşdirmək üçün tətbiq olunur (2; 7).

Dillərin müqayisəli-tutuşdurma metodu ilə araşdırılması sayəsində dilin təfəkkürlə əlaqəsini, tədqiq olunan dillərin sistemində ümumünün, xüsusiyyətinin və təkcənin dialektik qanunlarını, bir dilin başqa dilə təsir dairəsini, alınma sözləri şərtləndirən cəhətləri, onların mənşəyini və s. kimi amilləri müəyyənləşdirmək olur. Dillərin müqayisəsi ilə həmin dillərin daşıyıcıları tərəfindən hiss orqanlarının köməyi ilə əvvəlcədən qavranılmış müəyyən əşya və ya hadisə barədə anlayışların kökündə məhz hansı təsəvvürlərin dayandığını bilmək, həm keçmişdə, həm də indiki zamanda o dildə danışan xalqların təfəkkür səviyyəsinin inkişafını öyrənmək olur. Dillərin müqayisəli-tutuşdurma metodu üzrə tədqiqinin nəticələri əsasında dilin həm bütövlükdə, həm də ayrıca bir aspekti üzrə ümumi nəzəriyyəsinə yaratmaq, müəyyən əlamətlər üzrə dillərin təsnifatını vermək, bu və ya digər dilin tədrisi üzrə müvafiq metod və üsullar, bir dildən başqa dilə tərcümə metodikasını işləyib hazırlamaq, tədris prosesində tələbələr üçün yad olan bu və ya digər dillər üzrə dərslərlər, proqramlar və digər vəsaitlər tərtib etmək olur. Bu cür tədqiqatların nəticələri nəinki dilçiliyi, həm də onunla qohum olan elmləri zənginləşdirir.

Yuxarıda qeyd olunan metodlar ənənəvi tipologiyada tətbiq olunur. Bunlarla yanaşı, struktur tipologiya metodları da mövcuddur.

Bizim fikrimizcə, qarşıya qoyulan vəzifə və tədqiqat obyektlərindən asılı olmayaraq həm frazeoloji tədqiqatların, həm də tipoloji tədqiqatların yuxarıda sadalanan bütün metodları böyük elmi və təcrübə əhəmiyyət daşıyırlar, belə ki, bu metodlar dilçilik elmini yeni məlumatlarla zənginləşdirərək onda olan boşluqları qarşılıqlı şəkildə doldurur və bir-birini tamamlayırlar. Bu metod-

lardan hər biri tədqiqat üsullarının vahid ailəsində özünün fəaliyyət göstərmək və tədqiqat aparmaq qabiliyyətinə görə vətəndaşlıq və birgə yaşamaq hüququna malikdirlər. Ona görə də istənilən halda bir metodun başqasının hesabına əsassız olaraq mexaniki şəkildə sıxışdırılması və dil faktlarının zənginliyinin və müxtəlifliyinin əvvəlcədən işlənib hazırlanmış olan hər hansı sxemə zorla salınması araşdırma prosesinin irəliyə hərəkətinin qarşısını kəsə, tədqiqatçıların yaradıcılıq imkanlarını məhdudlaşdırma və bizi həqiqətə aparacaq yoldan döndərə bilər. Digər tərəfdən, insanların əməli fəaliyyət çevrəsinin genişlənməsi ilə onların tədqiqat fəaliyyətinin dairəsi də genişlənir ki, bu da tədqiq edilən həyat faktlarına yeni yanaşma tələb edir. Faktların fəaliyyətinə tətbiq edilən yeni yanaşma isə öz növbəsində tədqiqatçılardan elə metodların işlənib hazırlanmasını tələb edir ki, həmin metodlar tədqiq edilən faktların sistemliliyinin və onların inkişafının qanunauyğunluğunun böyük dəqiqliklə müəyyənləşdirilməsinə imkan yaratsın. Oudur ki, yeni metodların meydana gəlməsini inkar etmək deyil, alqışlamaq lazımdır. Bu zaman bu və ya digər metodun, bu və ya digər təmayülün layiqli cəhətləri və çatışmazlıqları barədə elmi cəhətdən əsaslandırılmış mülahizələr tədqiqatçıları doğru yola yönəldə və tədqiqat hərəkətimizin irəliləməsinə təkan verə bilər. İstənilən tədqiqatçı öz fəaliyyətində bu xalq müdrikliyinə əsaslanmalıdır: “Bir fikir səndən, bir fikir məndən, birləşdirək – hərəminin iki fikrimiz olsun”.

Beləliklə, frazeoloji vahidlərin müqayisəli-tutuşdurma şəklində öyrənilməsi nəinki leksikoqrafiya, tərcümə işi və dillərin tədrisi baxımından böyük elmi-təcrübi əhəmiyyət daşıyır (2; 7; 9), həm də bu dillər və xalqlar arasında münasibətləri araşdıran etnolinqvistika, müxtəlif millətlərin psixi xüsusiyyətlərini və sosial-etik normalarını öyrənən etnopsixologiya kimi elmlər üçün də vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Амосова Н.Н. Основы английской фразеологии. Л.: ЛГУ, 1963, 194 с.
2. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков. М.: Физматлит, 2005, 231 с.
3. Архангельский В.Л. Методы фразеологического исследования в отечественном языкознании [60-е годы XX в.] // сб. «Вопросы лексики и фразеологии современного русского языка». Ростов-на-Дону, 1968, с. 75-79.
4. Жуков В.П. Русская фразеология. М.: Высшая школа, 1986, 400 с.
5. Копыленко М.М., Попова З.Д. Очерки по общей фразеологии: Проблемы, методы, опыты. Воронеж, 1978, 139 с.
6. Кунин А.В. Основные понятия английской фразеологии как лингвистической дисциплины и создание англо-русского фразеологического словаря. М.: АДД, 1964, 48 с.
7. Мамедли А.М. Сопоставительный анализ русской и азербайджанской фразеологии. Баку: АДД, 1996, 37 с.
8. Тагиев М.Т. Глагольная фразеология современного русского языка. Баку: Маариф, 1966, 250 с.
9. Vəliyeva N.Ç. Frazeoloji birləşmələrin müqayisəli linqvistik təhlili (ingilis, Azərbaycan və rus dillərinin materialları əsasında). Bakı: DD, 2004, 35 с.
10. Виноградов В.В. Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины. Труды юбил. науч. сесс. ЛГУ, сек. ФН, Л., 1946, с. 45 - 69.

К ПРОБЛЕМЕ ИЗУЧЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ

Г.А.РАГИМОВ

РЕЗЮМЕ

Структурно-семантическое разнообразие, многоплановая функциональная роль, экспрессивно-эмоциональная окраска фразеологизмов определяют множество подходов к изучению фразеологических единиц и каждый из них по-своему толкует те или иные проблемы фразеологии. Поэтому в одних вопросах мнения исследователей сходятся, а в других вопросах они расходятся.

Ключевые слова: язык, языкознание, фразеология, типология, фразеологические единицы, метод, сравнительный, исследовать

THE STUDY OF THE PHRASEOLOGICAL UNITS

G.A.RAHIMOV

SUMMARY

There are variety of approaches to studying of the phraseology based on the structural-semantic nature, multidimensional functional role, emotional colouring of the phraseological units. Each of them interprets the problems of phraseology on their own way. Therefore opinions of researchers in one of the issues converge, but in the others vary.

Key words: language, linguistics, phraseology, typology, phraseological units, method, comparative, to investigate